

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/4 2019 s. 2125-2142, TÜRKİYE

Derleme Makale

TÜRKİSTANLI CEDİTÇİ ŞAİR ELBEK'İN DİL KONUSUNDAKİ FİKİRLERİ VE FİKİRLERİ UĞRUNDA VERDİĞİ MÜCADELE HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Murad HALMET*

Geliş Tarihi: Haziran, 2019

Kabul Tarihi: Eylül, 2019

Öz

1930'lu yıllarda Türkistan'da Sovyetler tarafından gerçekleştirilen “Kızıl Terör/komünist olmayanların tasfiyesi” hareketinde hayatını kaybeden binlerce aydından biri olan ceditçi Maşriq Yunusov (Elbek), dil, edebiyat, folklor, Türkoloji, matbuat, tercüme ve eğitim alanlarında faaliyet göstermiştir. Elbek, hem Çarlık hem de Sovyet Rusya dönemlerinde Türkistan halkının çektiği maddî, manevî sıkıntılara ve zulümlere şahit olmuştur. Elbek, vatanı Türkistan'ın ve milletinin hürriyeti için mücadele etmiş, sömürgecilğe ve işgale karşı ileri görüşlü fikirleriyle karşı çıkmıştır.

Elbek'in millî dil konusundaki görüşleri eserlerine yansımıştır. Meselâ Elbek, Sovyet hükûmeti ve yerli yaltakçıları tarafından kendi tabiriyle “bülbulün nağmesi kadar hoş olan Türkçeye” karşı yapılan aşağılama ve ortadan kaldırma politikalarına “Til” adlı şiirini yazarak büyük bir cesaretle karşı koymuştur. Elbek, bu şiirinde ana diline saldıranlara karşı Türkçenin dünya dilleri arasında en güzel, en zengin ve tarihî dillerden biri olduğunu haykırmış, Türkçeye düşman olanlar her ne kadar bu dili hor görseler de onun güzelliğinin kaybolmayacağını vurgulamıştır. Ayrıca o, ülküdaşlarıyla birlikte Türk halkları arasında ortak Türkçe meydana getirme konusunda da çalışmalar yapmıştır.

Anahtar Sözcükler: Elbek, Türkçe, SSCB, Kızıl Terör, Özbek Sovyet Edebiyatı.

AN EVALUATION OF TURKISTANI JADID (REFORMIST) POET ELBEK'S IDEAS ON LANGUAGE AND HIS STRUGGLE FOR THE SAKE OF HIS IDEAS

Abstract

The Jadid (reformist) Mashriq Yunus Oghli (Elbek), who was one of the thousands of intellectuals who lost their lives during the “Red Terror/liquidations of non-communists” carried out by the Soviets in Turkestan during 1930s, was active in the fields of language, literature, folklore, Turcology, press, translation and education. Elbek witnessed the material, moral and cultural distress suffered by the people of Turkestan and the oppression and massacres exposed to them during both the Tsarism and the Soviet Russian eras. Elbek fought for the freedom of his homeland Turkestan and nation and opposed the colonialism and the occupation with his works, sincerity, strong will and visionary ideas.

* Dr. Öğr. Üyesi; Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, murathalmet@gmail.com.

Elbek's ideas about national language were reflected on his works. For example, by writing his poem "Til" (Language), Elbek boldly opposed the humiliation and the elimination language policies which were made against the Turkish language by the Soviet government and the native obsequious. In his poem, Elbek exclaimed to those who attacked his mother tongue that Turkish is one of the most beautiful, the richest and the most historical languages among the world languages and emphasized that although those people who were hostile to the Turkish language disdain this language it would never lose its beauty. Also, he worked with other fellow idealists to form a common Turkish language among Turkish people.

Keywords: Elbek, Turkish, USSR, Red Terror, Uzbek Soviet Literature.

Giriş

Türkistan'da Sovyet rejimi tarafından uygulanan devlet terörü sırasında hayatını kaybeden on binlerce Özbek aydınından biri Elbek'tir. Gerçek adı ve soyadı Maşrik Yunusov olan Elbek, eğitim, gazetecilik, tercüme, dil bilimi, Türkoloji, nazım ve nesir gibi değişik alanlarda olağanüstü performans ve verimle faaliyet gösteren Ceditçi bir aydındır. Elbek takma adı ona ünlü Ceditçi şair, yazar, gazeteci, eğitimci, fikir ve devlet adamı olan Fıtrat tarafından verilmiştir (Şamsutdinov, 2012, s. 261). "Elbek" adı Özbek Türkçesinde "Elbey" yani halkın beyi anlamına gelmektedir. Bu isim, bugün hâlâ Türkistan Türk cumhuriyetlerinde yaygın olarak çocuklara ad olarak verilmektedir.

Elbek, Taşkent'in Bostanlık ilçesinin Humsan köyünde 1898 yılında doğmuştur. O, Çarlık Rusya'nın Japonya'ya yenildiği, iç savaşın yaşandığı çalkantılı 1905 yılında okula başlamıştır. 1910-1911 yıllarında maddî sıkıntılar sebebiyle okulunu ve köyünü terk etmek zorunda kalan Elbek, Taşkent şehrinde bir iş adamının evinde hizmetçi olarak çalışmış, aynı zamanda eğitimine de devam etmiştir. 1914 yılında Rus-Tuzem okulunda, ardından ünlü Ceditçi pedagoğ Abdullah Avlânî'nin açtığı Usûl-i Cedit mektebinde eğitimini sürdürmüştür. Elbek, öğrencilik yıllarında yayınevlerinde dergi satarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. 1919 yılında yüksek öğretmenlik kursunu tamamlayarak öğretmen olmuştur. O yıllarda neşredilen "Maârif ve Okıtguvçı", "İnkılâb" ve "Bilim Oçağı" adlı dergilerde muharrir olarak çalışmıştır. Bütün bu hayat zorluklarına rağmen Elbek, emeğinin karşılığı olarak yüksek dereceli pedagoğ hoca unvanını elde etmiştir. Tecrübe birikimi, bildiği diller ve akademik bilgisi sayesinde Taşkent'te bulunan "Nizâmî" Pedagoji Üniversitesine öğretim üyesi olarak atanmıştır. Elbek, Nizamî Pedagoji Üniversitesinde Özbek Dili ve Edebiyatının yanı sıra Türk topluluklarının edebiyatlarında da dersler vermiştir.

Elbek'in Eserleri

Elbek'in eserleri de faaliyeti gibi çok yönlüdür. Onun eserlerini nazım, nesir ve ders kitapları olmak üzere üçe ayırabiliriz. Onun şiirleri ilk defa Bolşevik İhtilâlinin ilk yıllarında "El

Bayrağı”, “Turan”, “Türk Sözi” ve “Uluğ Türkistan” gibi gazetelerde yayınlanmıştır. Onun “Tazegül” (1934) adlı manzum romanı, “Özbekistan” (1934), “Mergan” (1935), “Bağban” (1934), “Türkistan” (1928) gibi otuza yakın destan ve koşuklarının yanı sıra “Armuğan” (1921), “Yalkınlar” (1925), “Sezgiler” (1927), “Közgü” (1926), “Gunçalar” (1935), “Çırçık Boylarında” (1935) adlı şiir kitapları da bulunmaktadır. Ayrıca Elbek’in “Dadamat” (1936), “Koşçı Turğın” (1925), “Örnek” gibi mensur eserlerinin yanı sıra “Başlangıç Mektebde Ana Tili”, “Yazuv Yolları” ve “Gözel Yazğıçlar” adlı ders kitapları da vardır (Uzoqov, 1999, s. 6). Bunlardan başka SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlık döneminde hazırlanan “Özbekistan Millî Ansiklopedisinde” Elbek’in başka eserlerinin de adları zikredilmiştir. Bunlar: “Anargül” (1926), “Gözel Kız”(1927), “Bizniki” (1929), “Pahta” (1929), “Ötmişim” (1929), “Çırçık” (1929), “Batrak Kolhozu” (1930), “Etik” (1935). Yine söz konusu ansiklopedinin ilgili kısmında Elbek’in “Balalar Koşuğu” (1936), “Şe’rler Toplamı” (1936) ve “Şe’rler” (1937) şiir kitaplarının adları belirtilmiştir (Komisyon, 2000-2005, s. 62-63).¹ Fakat ne yazık ki Elbek’e ait eserlerin çoğu Sovyet hükûmeti tarafından yok edildiği için günümüze ulaşamamıştır.

Elbek, denildiğinde özellikle fabl akla gelmektedir. O, şiir yazmanın dışında Özbek çocuk edebiyatında ilk fabl yazma faaliyetini de başlatan kişidir. Elbek, 1921-1922 yıllarında Bostanlık ilçesine, 1932 yılında ise Ahangaran ve Çırçık ilçelerinin yanı sıra Fergana vilayetine folklor araştırması yapmak üzere geziler düzenlemiştir. Bu araştırma gezileri sırasında halktan derlediği malzemelerden 1-3. sınıf mektep öğrencileri için “Bilim”, “Aşuleler/Türküler”, “Leperler” ve “Meseller” adlı eserlerini yazmıştır. Elbek, millî folklor çalışmalarının haricinde Rus çocuk edebiyatının önde gelen şairleri İ. A. Krilov, A. S. Puşkin, M. Yu. Lermontov ve N. A. Nekrasov’ların birçok şiirini Özbek Türkçesine çevirmiştir (Uzoqov, 1999, s. 12).

Elbek’in Dil Alanındaki Faaliyetleri

Bilindiği üzere Ceditçi aydın, şair ve yazarlar tarafından Türkistan’da başlatılan millî uyanış hareketi (dil sadeleştirilmesi, hece vezninde şiir yazma, muhteva ve temadaki değişim, sanatın halka yönelişi, matbuat, modern eğitim...) 19. yy.’nin sonunda başlayıp 20. yy.’nin 30’lu yıllarına kadar devam eden bir dönemi kapsamaktadır.

İşte bu millî uyanış döneminde Türkistanlı şair, yazar ve aydınların yoğun olarak ilgilendiği alanlardan biri dildir. Ceditçiler, ilk defa bütün halk tabakası tarafından anlaşılması için edebiyatta kullanılan dili sadeleştirmeye, şiirde aruz yerine parmak (hece) vezni kullanmaya, sosyal ve siyasî konularda edebî eserler yazmaya çalışmışlardır (Qosimov vd., 2004, s. 142-143). Ayrıca Türkistan’daki Türk topluluklarının edebiyatları için yeni bir tür olan

¹ Parantez içinde belirtilen tarihler eserlerin baskı yılıdır.

şiiirde serbest vezni, nesirde ise roman, hikâye, piyes, tenkit ve makale gibi yeni türleri tanıtmışlar; halkın anlamadığı Arapça-Farsça kelime ve tamlamaları kullanmaktan kaçınmışlar, yerine ortak Türkçe (Çağatay Türkçesi ve İstanbul Türkçesi)² kelimeler kullanmayı; “sanat için sanat” anlayışından sıyrılarak “toplum için sanat” anlayışıyla eserler vermeyi kendilerine maksat edinmişlerdir (Karakas, 1996, s. 295).

Dilin ıslahı konusunda çalışmalar yapan Türkistanlı aydınlar arasında dikkat çeken isimlerden biri de Elbek'tir. Onun faaliyetinin önemli bir kısmını millî dil yani Türk tilinin istikbali meselesi teşkil etmektedir. Elbek'in dil hakkındaki görüşleri sadece düşünce olarak kalmamış, bu görüşleri verdiği eserlerde uygulamış, özellikle şiir alanında hayat bulmuştur.

Elbek'in dil alanında yoğun olarak çalıştığı dönem, Sovyet müstemlekeçiliğine karşı yapılan Türkistan Millî İstiklâl Hareketinin doruğa çıktığı 1920'li yıllara denk gelmektedir. Yani Elbek ve onun gibi vatansever aydınlar tabiri caizse “Türkistan'ın Kurtuluş Savaşı”nda fikir ve kalemleriyle mücadele etmişlerdir. Elbek, dilin ıslahı alanında özellikle 1926-1927 yıllarında yoğun olarak çalışmıştır (Togan, 1942-1947, s. 516-517). Elbek, Özbek Türkçesinin lügatini hazırlamıştır. O, hazırladığı lügatinde Çağatay Türkçesinin en iyi kalemleri olan Nevâî, Sofu Allahyar, Mevlana Lütfî, Babür ve Ebülgazi Bahadırhan'ın (Şecere-i Türk) eserlerinin dilini esas almıştır. Elbek, yine bütün Türk lehçelerinin tarihî izahlı lügatini de hazırlamıştır (Uzoqov, 1999, s. 8-9, 13).

Elbek, hocası olarak gördüğü Fıtrat tarafından kurulan “Çağatay Gürüangi” topluluğunda yer almış, Aşurali Zâhirî, Şâkircan Rahimî, Kayum Ramazanov, Gazi Âlim Yunusov, Şâresül Zunnûn gibi dilbilimci arkadaşları ile birlikte dilin ıslahı konusunda ortak çalışmalar yapmıştır (Boltaboyev, 2007, s. 43). Çağatay Gürüangi topluluğu birkaç alt gruptan müteşekkil olup “Til ve İmlâ Tûdesi”, “Edebiyat Tûdesi”, “Mûsikî ve Tiyatro Tûdesi” (Boltaboyev, 2007, 43) gibi topluluklardan yani gruplardan oluşuyordu. Taşkent'te “Dil ve İmlâ” topluluğuna ilk olarak Çolpan ve ardından Elbek başkanlık etmiştir. Çağatay Gürüangi topluluğu üyeleri yabancı unsurlardan arınmış bir Türk yazı dili, alfabesi ve telaffuzu meydana getirmek için çalışmışlardır. Fıtrat tarafından hazırlanan “Özbek Yaş Şairleri” (1922) adlı antolojide Fıtrat, Çolpan, Batu ve Elbek'in şiirlerine yer verilmiştir (Şamsutdinov, 2012, s. 261). Topluluk üyeleri, Türkistan halkının yanı sıra yeni yetişmekte olan aydın ve yazarları aydınlatma

² Ceditçi aydınlar tarafından ortak dil için kullanılan isimler şu şekildedir: Millî til, Türk tili, Türkî til, Türkistan Şivesi, Çağatay tili, umûm Türk tili ve Osmanlı/İstanbul Türkçesi. bk. Qosimov, B., vd. (2004). *Milliy Uyğoniş Davri Özbek Adabiyoti*. Toshkent: Ma'naviyat Nashriyoti., s. 253-272-287. Ayrıca bk. Allworth, E. (1964). *Uzbek Literary Politics*. London, The Hague, Paris: Mouton & Co., s. 83-110-111-119. Yine bk. Togan, Z. V. (1942-1947). *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi* (I). İstanbul: Arkadaş İbrahim Horoz ve Güven Basımevleri., s. 486-487.

sorumluluğunun bilincinde olmuşlardır (Allworth, 1964, s. 111). Rejim yanlısı edebî örgütler yirmi yıl boyunca (1917-1937) Ceditçi şair ve yazarların çalışmalarını, kendileri aleyhinde faaliyet kabul edip muhbirlik yaparak (Allworth, 1964, s. 76-77) “kızıl terör”³ için zemin hazırlanmıştır.

Bu yüzden de Çağatay Gürüncü topluluğunun faaliyetleri (dil, edebiyat, tiyatro, eğitim, matbuat...) Bolşevik yönetimi tarafından Sovyet “gerçekliğine” karşıt olarak görülmüştür. Bolşevikler, Türk halkları arasında akrabalık bağlarını sağlamlaştırmak, Türk ve İslam birliği tesis etmek, aynı zamanda Rusya’dan ayrılmak ve özellikle de 1917 Ekim ihtilâlinin sadece ve sadece Rusların kendi menfaati için yapıldığı görüşlerini ileri sürdüklerinden dolayı Çağatay Gürüncü topluluğunun üyelerini suçlamışlardır (Allworth, 1964, s. 112). Bolşevik-Komünistler bu iddialarında haklıydılar. Söz konusu suçlamalar Ceditçi aydınlar tarafından reddedilse de gerçekte bu isnatlar onların samimî niyet ve amacını oluşturuyordu. Çünkü buna önce Çarlık Rusyası ve ardından Sovyet Rusya’nın Türkistan’da uyguladığı işgal politikaları ve zulümler sebep olmuştur. Çarlık ve SSCB dönemlerinde yaklaşık 150 yıl boyunca boyunduruk altında yaşamaya mahkûm edilen Türkistanlılara millî kimliği oluşturan dil, edebiyat ve kültür alanında zorla kabul ettirilmeye çalışılan baskıcı politikalar şöyle sıralanabilir:

-Çarlık Rusya’sı döneminde izlenen politika neticesinde açılan Rus-tüzem okullarında Rus dili ve edebiyatı, Rus kültürü, Rus Ortodoks Hristiyan inancının propagandası yapılmak suretiyle Türkistan Türklüğü asimile edilmeye çalışılmıştır.

-Her iki dönemde de Türk kültürü, inancı ve dili aşağılanmıştır.

-Bolşevik ihtilâlinde sonra halkların tüm millî kimlikleri açıkça tahrif ve inkâr edilmiş, alt kimlikler üst kimlik olarak dayatılmış, Türkistan’daki Türk toplulukları böylece ayrıştırılmıştır.

-Kültür, çağdaşlık, sanayi ve teknoloji dili olarak lanse edilen Rusça dışındaki tüm diller gelişmemiş ve faydasız diller olarak görülmüştür.

Edebiyat alanında Sosyalist Realizm anlayışına uygun bir şekilde yazılmamış, “sosyalist gerçekliği” yansıtmayan, rejimi methetmeyen, sosyalist muhtevaya sahip olmayan, müstemlekecilğin yeni adı olan “halkların birliğini/halkların dostluğunu” terennüm etmeyen veya Çağatay edebiyatının kurucusu sayılan Ali Şîr Nevâî’nin “Dîvân”⁴ adlı eserinin giriş kısmında “Gazellerin ilkinin Allah’ın adıyla ve peygamberinin methiyle başlaması şarttır...” (Allworth, 1964, s. 56), kuralına uyan eserler yahut “Alpamış” destanından alınan alıntılar

³ Sovyet hükümetinin komünist olmayanlara karşı uyguladığı devlet terörüdür. bk. <http://e-tarix.uz/vatan-tarixi/668-2013-08-26-13-58-33.html> (Erişim Tarihi: Ağustos 2019).

⁴ *Bedâiü'l-Bidaye*. bk. <http://tafakkur.net/badoyi-ulbidoya-1tom/2qism.uzb> (Erişim Tarihi: Ağustos 2019).

proleter edebiyat tenkitçileri tarafından ideoloji kabul edilip dil bakımından şiddetle reddedilmiştir (Allworth, 1964, s. 56).

-Sovyet hükûmeti, Çağatay edebiyatını; dinî, burjuva, SSCB'den ayrılmayı telkin eden, kapitalist ve Türkçü bir edebiyat olarak değerlendirmiştir...

Çarlık ve Sovyet dönemlerinde Türkistanlılara yaşatılan bu baskılara şahit olan Elbek, kendi millî kültürüne, örf ve âdetlerine, dil ve edebiyatına sahip çıkmak suretiyle Rus sömürge politikalarına karşı koymuştur. Meselâ Elbek, folklor araştırmalarıyla halkından derlediği halk edebiyatı ürünlerini (destan ve türküler) halk diliyle işleyip kitap haline getirmiş tekrar halkına takdim etmiştir.

Elbek'in dil araştırması ve folklor malzemeleri derlemek üzere söz varlığı olarak Farsçanın etkisinde kalmış memleketi Taşkent yerine Rusçanın ve diğer yabancı unsurların fazla nüfuz edemediği Fergana ve Çırçık illerini merkez seçmesi manidardır. Çünkü Özbek Türkçesinin Taşkent ağızı Farsça telâffuzdan çok etkilendiği ve ünlü uyumundan uzak bir ağız olduğu için Ostroumov gibi Rus müsteşriklerin teşviki ve Rus hükûmetinin onayıyla Özbek Türkçesi için edebî dile esas olan ağız olarak seçilmiştir. Bu yüzden de Rusların sultanından kurtulmak ve sade bir yazı dili oluşturmak maksadıyla Rus dil politikalarının ulaşamadığı Fergana ve Hive gibi bölgeler Çağatay Gürüngi üyelerinin esas çalışma sahalarını oluşturmuştur. Çünkü onlar bütün doğu Türklüğünü Çağatay Türkçesi şemsiyesi altında birleştirmeyi arzu etmekteydiler. Amerikalı Tarihçi Edward Allworth'un konuyla ilgili aşağıdaki tespiti Ceditçilerin müşterek Türkçe hakkındaki plânını gayet net ortaya koymaktadır:

Edebî dilin gelişmesinde bazı Özbekler birçok Türk toplulukları arasında karşılıklı anlaşılabilir, esnek, Batı Türkistan'daki sıradan insanların kolaylıkla anlayacağı modern ortak bir dil için mücadele etmişlerdir. Bu çaba içerisinde yerli yazarlar tarafından kendi Türk komşularından veya Türkiye Türkçesinden farklı olarak "Özbek" edebî dilinin normlarının belirlenmesinde hiç zaman kaybedilmemiştir. 'Tercüman' ve 'Ayna'⁵ ceditçi Kırım Türklerine ve Özbeklere hitap eden yayınlar olup, sırasıyla bütün Türkler için bir tür birleşik, uluslararası, yazı dili olan tek bir dili kabul etmeye davet etmiştir. Bu istek, Arap alfabesinin müşterek kullanılmasıyla iletmiştir ki, bu alfabe, çeşitli edebî lehçelerdeki farklılıkları gizlemiştir. Çünkü bu yazı, bütün ünlü sesleri yazmamış veya farklılaştırmamıştır (Allworth, 1964, s. 38).

⁵ Ceditçi Mahmud Hoca Behbûdi'nin çıkardığı mecmua. bk. Komisyon. (2000-2005). *O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi*. Toshkent: Davlat Ilmiy Nashriyoti., s. 13.

Ceditçiler, söz konusu gayelerini gerçekleştirmek için önce Çağatay Türkçesinin kullanıldığı sahada yaşayan Türk boyları arasında ardından da Batı Türklüğünün edebî dili olan İstanbul Türkçesiyle dil birliği tesis etmeyi amaçlamışlardır. Meselâ 1906 yılında Nijniy-Novgorod şehrinde gerçekleşen Rusya Müslümanlarının 3. Kurultayında alınan millî eğitim, millî dil ve ortak Türkçe konusundaki karar ile Buhara'da 1918 yılında Maârif Şûrası'nda alınan karar bu yönde atılan ilk adımlar olmuştur. Buhara Maârif Şûrası'nda alınan karara göre Türkistanlı Ceditçi muallimler diğer Türk boyları gibi ilk mekteplerde kendi öğrencilerine yaşadıkları yerlerin yerli şivelerini, ortaokulda ise umûmî Türk tilini yani İstanbul Türkçesini öğreteceklerdi (Fıtrat, 2006, s. 134).

Görüldüğü gibi İstanbul Türkçesinin Türkistan'daki ortaokullarda okutulmaya çalışılması, Çağatay Türkçesiyle Türkiye Türkçesini kaynaştırmak suretiyle Doğu ve Batı Türklüğü arasında müşterek bir yazı dili oluşturma konusunda başlatılan muazzam bir girişim olmuştur. Türk dünyasının dört bir köşesinde Ceditçi Türk aydınları tarafından başlatılan ilimde, irfanda, dilde, fikirde, işte birlik hareketi elbette Bolşevik hükûmetinin dikkatinden kaçmamıştır. Hükûmet ve yerli sosyalist işbirlikçileri değişik yöntemlerle Türkistanlıların “millî uyanışına” engel olmuşlardır.

Meselâ, Bolşevik ihtilâlinin hemen akabinde Ceditçilerin gayesi hakkında Türk topluluklarının edebiyatları üzerinde araştırma yapan Rus Türkolog ve dil bilimci Samoyloviç'in: “Yeni Müslüman Türk edebiyatı bir yandan Avrupacılığın Türk dünyasına artarak sızmasına, diğer taraftan ise çeşitli Müslüman Türk devletleri arasında birleşme ruhunda dikkate değer büyümeye ve onların Osmanlı Türklerine olan meyillerine şahitlik etmektedir.” (Allworth, 1964, 180), tespitini çarpıtın Sovyet hükûmeti millî konularda eser veren şair ve yazarları bölücülükle suçlamıştır. Bu çarpıtma, aynı zamanda Bolşevik-Marksist Rus müstemleke politikasına karşı Türkistanlı aydınların verdiği mücadelenin boyutunu da ortaya koymaktadır.

Türk lehçelerinin tetkiki konusunda bilimsel çalışmalar yapan bir diğer Rus dilbilimci A. K. Borovkov da Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olan Özbek Türkçesiyle Özbek Türkleri arasındaki bağı; “Özbeklerin adını Çağataylara bağlamak ne kadar yanlış ise, Çağdaş Özbek edebî dilinin Çağatayca olduğunu söylemek de o kadar yanlıştır” (Allworth, 1964, s. 179), diyerek bilimsellikten ziyade rejim ideolojisinin bakış açısıyla fikrini beyan etmiştir. Rus bilim adamlarının bu açıklamaları, Ceditçiler tarafından Türk toplulukları arasında tesis edilmesi planlanan müşterek Türkçeye karşı “bilimsel alanda” yapılan saldırılardan bazılarıdır.

Amerikalı Tarihçi Geoffrey Wheeler, Çağatay Türkçesinin ve Müslüman Türkistanlıların akıbetini şöyle tarif etmektedir: “Bu dil, Türkçe idi, ama Arap alfabesiyle

yazılıyordu...19. yy'ın ortalarında Rus kültür tesiri iyice hissedilmeye başladığında... Rusların daha ileri maddî uygarlığı kendini hissettirdiğinde ümmet kaybolmaya ve değişik şivelere dayalı diller ortaya çıkmaya başladı” (Wheeler, 1964, s. 193).

Sovyet rejiminin kendi sömürge politikasını devam ettirebilmek, Türkistan’da yaşayan Türk halklarını birbirinden farklı milletler olarak tarih sahnesine çıkarmak ve Doğu Türklüğünü parçalamak için önce Türkistan’da yaşayan Türk halklarına birbirinden farklı yeni yazı dilleri ve buna bağlı olarak yeni kimlikler kabul ettirmesi gerekiyordu. Bunun için de birleştirici bir güç olan, Kök Türk döneminden itibaren (Allworth, 1964, s. 18) Türk dünyasının genelinde kullanılagelen, Ahmet Yesevî, Nevâî ve Babür Şah ile zirveye ulaşan Çağatay Türkçesini yok etmesi lazımdı. Bu, tarihte bütün sömürgeci ülkelerin izlediği temel siyaset olmuştur. Çünkü ana dilini koruyan bir milleti parçalamak mümkün değildir. Zira Ziya Gökalp’ın şiirindeki tespiti sömürgeci devletlerin politikalarını edebî olarak ortaya koymaktadır:

Turan’ın bir ili var

Yalnız bir dili var

Dili ayrı diyenin

Başka bir emeli var (Tansel, 1977, s. 106).

Gökalp’in dörtlüğünde bahsedilen bu “emel”, Sovyet İmparatorluğu tarafından çok geçmeden maalesef gerçekleştirilmiştir. Zeki Velidî Togan, bizzat şahit olduğu söz konusu şeytanî “emelin” özetini şöyle açıklamıştır:

Önceleri Türk’ün ortak bir edebî dili varken, Rus onu da yavaşça parçalayıp mahvetti. Bu sâyede bugün, büyük masraflar isteyen ciddî ilmî eserlerin, büyük ansiklopedilerin, devlet idaresine ait külliyyatın, kanunların ve sairenin neşriyle hayatını ebedileştirebilecek bir umûmî Türk dili yerine, her gün değişen ve hayat istidadını kaybeden, gelecek nesillerce ve komşu kabilelerce hiç de anlaşılmayacak olan ehemmiyetsiz oymak lâkırdıları-nihayet mevkiini Rusçaya terk etmek için-muvakkat olarak yaşatılıyorlar (Togan, 1942-1947, s. 587).

“Velikorus/Büyük Rus” davası güden Sovyet hükûmetinin bu “emelinin” farkında olan Ceditçiler ortak Türkçeyi Rusçaya karşı korumak için kalem oynatmışlardır. Meselâ, 1928-1930 yıllarında Türkistan’da kullanılmaya başlanan Lâtin alfabesi, Atatürk tarafından 1928’de kabul edilen Lâtin alfabesiyle neredeyse aynı olmuştur. Türkistanlı birçok dilci bu yolla Türkiye’de kullanılmaya başlanan Lâtin alfabesine yönelmişlerdir (Bacon, 1966, s. 191). Yani onlar, ortadan kaldırılan Arap alfabesinin yerine birleşik ortak alfabe tesis etmek için uğraşmışlardır.

Bu Ceditçi aydınlardan biri de yazımızın konusunu teşkil eden Elbek'tir. Elbek, dil alanındaki fikir ve hissiyatını eserlerinde ele almıştır. Elbek, 1920 yılında kaleme aldığı "Til" adlı şiirinde bir taraftan Türkçeye yapılan alçakça saldırıları tasvir etmekte, diğer taraftan atası Ali Şîr Nevâî gibi ana dilinin yüceliğini, güzelliğini ve zenginliğini terennüm etmekte, Türkçenin hiçbir dilden eksik olmadığını, her açıdan kendine yeterli, bal gibi tatlı, bülbülün sesi gibi hoş, dinleyeni kendine râm eden bir dil olduğunu Türk ve Türkçeye düşman olanlara haykırmaktadır:

Özbek Türkçesi (Elbek, 1999, s. 25)

*Müngli kuşım, seyreb-seyreb kel, anlat!
Kimler erür, Türk tilini satğuvçı?
Bülbül kebi seyreb turğan bu tilni
Uyalmayın bu ölkeden atğuvçı!*

*Baldan tatlı, candan tunuk Türkçeni
Tüşünmeyin horlab yatğuvçı!
Açunlarda baylignî körmesden,
Kimdür bunga: "Yararlı, yaramas" degen?*

*Müngli kuşım, unlarını koy, sen seyre,
Türk tilining dângın çıkar köklerge.
Koy unlarını, ular yoldan azsunlar,
El içide boş-boğazlık satsunlar.*

Türkiye Türkçesi

*Kederli kuşum, şakiyarak sen, anlat!
Türk dilini satanlar kimdir?
Bülbül gibi şakiyan bu dili
Utanmadan bu ülkeden atanlar kimdir!*

*Baldan tatlı, candan duru Türkçeyi
Özünü anlamadan hor görenler!
Dünyadaki zenginliğini görmeyip,
Ona: "Faydalı, faydasız" diyenler kimdir?*

*Kederli kuşum, boş ver onları, sen öt,
Türk dilinin şöhretini göklere yükselt.
Bırak onları, onlar yoldan çıksınlar,
Halk içinde boşboğazlık satsınlar*

Bu şiirde Elbek, ana dilini kuşa benzetmektedir. Bu "kuş" ki binlerce yıldır hür bir şekilde uçmaktadır. Fakat şairin yaşadığı dönemde "kuşun" kanatlarının kırılması (değiştirilmesi) istenmekte, "kuş" ise kafeste (sınırları Moskova tarafından çizilmiş, parçalanmış bir bölgede) hapsedilmek istenmektedir. Kuşcağızın kanatlarını kırmak isteyenler ise yukarıda belirtildiği gibi Sovyet hükümeti ve ruhunu Komünist Parti ideolojisine satmış yerli Sovyet işbirlikçileridir.

Şiirdeki bir başka mühim husus ise Özbek Türkçesi değil "Türk Tili" teriminin kullanılmasıdır. Elbek, Türkistan'da kullanılan Özbek, Kazak, Kırgız ve Türkmen Türkçelerini tek çatı altında yani Türk dili şemsiyesi altında değerlendirmektedir. Bu, Elbek'in Türk halkları arasında müşterek dil birliğine yani ortak iletişim diline ve Türk dünyasının birliğine olan inancını ve umudunu ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle bu şiirden şair Elbek'in Gaspıralı İsmail Bey'in "Dilde, Fikirde ve İşte Birlik" gayesinin savunucusu olduğu anlaşılmaktadır.

Zaten Ceditçiler Sovyetlere karşı Türkistan’da Türk Cumhuriyeti adı altında bir devlet kurmayı hedef edinmişlerdir⁶.

Şair Elbek’in kuş motifli bir başka şiiri “Karga” (1919) ise Türk halkları arasındaki söz konusu müşterekliği sindiremeyip Türkçeye saldıran, onu yok etmek isteyen Sovyet hükûmeti ve onların yaltakçılarına karşı yazılmış tokat niteliğinde bir cevaptır.

Özbek Türkçesi (Elbek, 1999, s. 24)

*Bilesiz mi, karga kaday bir kuşdur?
Sevmeydir yaz, sevgeni-de bir kışdır.
Ul sevedir, cansız, öksüz kırlarnı,
İsteydir ul yine sovuq künlerni.*

*Sovuk künden ecreb kalmas heç bir-de,
Sovukluknu ahtarar ul tün, künde.
Kayğa ketse, kayğa yetse sovuqlık,
Ergeşedir ketiden ul yaruğlık (?).*

*Kunt kılsangız, tanırsızlar ularnı,
Yaz istemes güzel kanatlarını.
Ular bilmes bülbül kebi okışnı,
Barı biler körgenlerin çokışnı.
Şuning üçün ul kuşlarnı netersiz?
Yaz kelgeç-de, bülbüllerni kütersiz!...*

Türkiye Türkçesi

*Biliyor musunuz, karga nasıl bir kuştur?
Sevmez yazı, sevdiği sadece kıştır.
O, cansız, öksüz kırları sever,
İster o yine soğuk günleri.*

*Soğuk günden ayrılmaz o hiçbir zaman,
Soğukluğu arar o gündüz gece.
Nereye gitse, nereye ulaşırsa hep soğukluk,
Peşine takılır o aydınlığın (?).*

*İyice baksanız tanırsınız onları,
Yaz istemez güzel kanatlarını.
Onlar bilmez bülbül gibi şakımayı,
Hepsi bilir gördüklerini gagalamayı.
Bu yüzden de o kuşları ne yaparsınız?
Yaz geldiğinde, bülbülleri beklersiniz!..*

Elbek, mezkûr şiirinde ana dilinin millî eğitimdeki ehemmiyetine vurgu yapmakta, millî mekteplerde “karganın/Rusçanın” değil, “bülbülün/Türkçenin” yani ana dilinin kullanılmasını istemekte, millî dilin yetim bırakılmamasını, ona sahip çıkılması gerektiğini belirtmektedir:

Bir halkın mektebini ayakta tutan şey onun öz ana dilidir. Dili ayrı olan bir millet, türü ayrı olan mektepler arar. Bir halkın mektebi kendi dilinin temeli üzerinde kurulmuş olmalıdır. Bir halkın dili o halkın mektebine anne olmalıdır. Gerçekten de bu böyledir. Fakat bir halkın tarihinde bazı dönemlerde çeşitli sebeplerle millî mektep annesinden ayrılıp yetim kalabilir. İşte böyle ayrılık dönemini biz Özbeklerin mektebi de yaşadı. Daha doğrusu şimdi yaşamaktadır (Elbek, 1999, s. 17-18).

⁶ Ünlü Ceditçi Münevver Kâri, “Büyük kampanya toğrisıda qoronğu uy suhbatları/Büyük kampanya konusunda karanlık ev sohbetleri” (27 Ekim 1930) başlıklı yazısında Türkistan için Türk Cumhuriyeti adını kullanmıştır. bk. Ahmedov, S. (2003) *Munavvar Qori Abdurashidxanov-Tanlangan Asarlar*. Toshkent: Ma’naviyat Nashriyoti., s.161.

Türkistanlı Ceditçilerin gayelerini iyi bilen Sovyet hükûmeti onları durdurmaya çalışır. Sovyet hükûmetinin Türkistanlı aydınları sindirme politikaları sonuçsuz kalınca son çare olarak “imha” politikasına başvurur. Bu politika, insanlık tarihine “katağanlık/yasaklılık”, “kızıl devlet terörü” adlarıyla geçer. Komünist Parti'nin Siyasî Bürosu tarafından 2 Temmuz 1937 tarihli toplantıda "Sovyetlere Karşı Unsurlar Hakkında" başlıklı bir karar alınır. Bu karara göre, Sovyet Gizli İstihbarat Polisi NKVD⁷, 00447 sayılı emirle "Kızıl Terör" adıyla tarih sayfalarında yer alacak vahşeti gerçekleştirir (<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/tarix/umid-bekmuhammad-katta-terror-qanday-boshlangan-edi.html>. Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018). Arşiv belgelerinde yer alan kayıtlara göre, Sovyetler tarafından SSCB'de 1917-1939 yılları arasında altı milyon Müslüman öldürülmüştür (Jörayev vd., 2011, s. 417). Cezalandırmak amacıyla Sovyet hükûmeti tarafından seyyar mahkemeler kurulmuş ve üç kişiden oluşan bir troyka hâkimler grubu tayin edilmiştir. Bu seyyar troyka mahkemelerinin kararıyla sadece 1936-1937 yıllarında Özbekistan'da 5758 aydın tutuklanmış olup bunlardan 4811'i idam edilmiştir (Jörayev vd., 2011, s. 441-443). Canlarına kastedilen ve ölüm listesinde adı olan bu aydınlar arasında Abdullah Kâdirî, Fıtrat, Münevver Kâri, Çolpan, Gazi Âlim Yunusov, Kayum Ramazan gibi ülkesini ve milletini aydınlatan birçok vatanperver Türkistanlı aydınının yanı sıra Elbek'in de adı yer almıştır.

Meselâ Narzullah İnatov adında birisi idam cezasına çarptırılmadan önce NKVD cellatları tarafından sorgulanırken ona Ceditçi aydınlara iftira etmesi için işkence yapılmıştır. Ağır işkenceler sonucunda İnatov; Çolpan, Fıtrat, Sadullah Tursunhocayev, Atacan Haşimov, Elbek, Gazi Âlim Yunusov, Hamidhanov, Sadreddin Aynî, Gülam Zaferî, Kayum Ramazanov, Abdullah Kâdirî de dâhil toplamda 49 kişinin inkılâp karşıtı “Millî İstiklâl” adında gizli bir örgüt kurup faaliyette bulduklarına dair cebirle yalan ifade vermek zorunda kalmıştır (Baqiy, 1992, s. 69).

Sovyet dönemi Özbek edebiyatının temsilcilerinden usta yazar Sadreddin Aynî, 1938 yılında “Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı” adlı dergide yazdığı makalesinde Osman Nâsır, Elbek ve Sofuzâde gibi Ceditçi şair ve yazarları faşist ve ırkçı olarak gösterip onların katline sebep olmuştur (Karakaş, 2012, s. 167).

Elbek'in tasfiyesi için öncelikle onu toplumda gözden düşürmek üzere eserleri üzerinden karalama kampanyası başlatılmıştır. Meselâ, “Revolutsiya i natsional'nost”⁸ adlı derginin 1934 yılında çıkan 11. sayısında “Literatura Uzbekistana”⁹ başlıklı bir tahlilî makale yayımlanır. Söz konusu makalede Elbek'in “Taze Gül” şiir kitabı: “‘Taze Gül’ adlı eser her ne

⁷ Narodniy Komissariat Vnutrennih Del-İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği (Gizli Polis İstihbarat Teşkilatı).

⁸ İnkılâp ve Milliyet.

⁹ Özbekistan Edebiyatı.

kadar sosyalistik inşanın bazı yönlerini aydınlatsa da, sınıflar arası ilişkiler yanlış gösterilmiştir. Şair, Sosyalizm için mücadele konusunda hiç şüphesiz zayıf kalmış ve milliyetçi fikirlerin propagandasını yapmaktadır.” (Hasanov *vd.*, 2013, s. 126) değerlendirmesi yapılmak suretiyle müellif aleyhinde karalama kampanyası başlatılmıştır.

Elbek’in sorgulanmasını ve cezaya çarptırılmasını arşiv belgelerine dayanarak enine boyuna araştıran Dr. Zamira İşanxocayeva’nın yazdığı “Ob Ekspertnom Zaklyucheniye ‘Elbek’”¹⁰ başlıklı makalesinde bulunan bilgilere göre Elbek, NKVD tarafından gözaltına alındıktan sonra Sovyet taraftarı edebiyatçılara Elbek ve eserleri hakkında bir inceleme raporu hazırlanması emredilir. Bu emir doğrultusunda bir grup yerli ve Rus edebiyatçılar tarafından oluşturulan inceleme raporunda Elbek’in aleyhinde birçok uydurma suç unsuru tespit edilip altı çizilir. Söz konusu raporda yer alan “suç” unsurlarından bazıları şu şekildedir:

-Elbek, edebiyat arenasında burjuva ve Ceditçi yazar olarak faaliyete başlamıştır. Yerli burjuvaziye sadık olan Ceditçilerin hepsi Ekim İnkılabını silahla karşılamış, inkılâp karşıtı ‘kara güçler’ oluşturmuş, Sovyet iktidarı ve Komünist Partisi’ne karşı mücadele etmişler, toplumda değişik hicivler yaymışlar, tarihte misli görülmemiş hainlikle meşgul olmuşlardır.

-İnkılâp karşıtı Ceditçilerin başı olan Fitrat, kendi etrafına Çolpan, Batu, Elbek ve diğerlerini toplayarak İslâm ve Türkçülük propagandasını yapmışlardır. Bu inkılâp karşıtı yazarlar değişik yollarla Sovyet edebiyatının gelişimine engel olmaya ve onu gözden düşürmeye çalışmışlardır.

-Fitrat’ın görüşlerine sadık olan Elbek, inkılâp karşıtı kanlı çevreden Komünist Partisi ve Sovyetlere karşı değişik ve aşağılayıcı eserler kaleme almıştır. İnkılâp karşıtı gazete ve dergilerde neredeyse bütün zamanlarda onun şiirleri yayımlanmıştır. O dönemde (1917-1923) ve son zamanlarda Elbek, en faal burjuva-milliyetçi yazar olmuştur...

-Elbek’in gazetede çıkan ilk makalesi ‘Eski Türkistan Hakkındaki Hatıralar’ başlıklı yazı olup, başından sonuna kadar Ceditçilik ideolojisinin kışkırtmasıdır. Bu makale, o dönemde (1918) halk düşmanı Gazi Yunusov tarafından çıkarılan edebiyat dergisinde tesadüfen çıkmamıştır. Söz konusu makalede müellif, inkılâp karşıtı fikirleri desteklemiş, Türkistan’ın geçmişini övmüştür. Ayrıca o, birçok milletleri fetheden, Türk halklarının şerefine göklere yükselten ve ileride Türk milletini yüceltip geliştirme konusunda söz veren Timur’u övmüştür. Fakat Elbek’e göre şimdi Türk milletinde birlik yoktur, ülke yıkılmaktadır...

-Elbek, Türkistan’ın tarihini idealleştirmek suretiyle Sovyet devlet kurulması aleyhinde düşmanca fikirler yaymaktadır. Hokand Millî Muhtariyeti Devleti’nin yıkılmasından sonra Elbek, bu durum karşısında ağlamakta, üzülmektedir. Elbek, geçmişi hatırlamakla onu geri getirmeye çabalamakta ve inkılâp oluşumlarına karşı koymaktadır...

-Özbek milliyetçilerinin planları: Türkçülük, Türk milliyetçiliği, Türkçe, Türkistan Müslümanlarını birleştirmekten ibaret olmuştur. Onlar gerçekte Sovyet inşasına karşı acımasız düşman olmuşlardır. Fitrat; ‘Ülkemizde kara günler başladı’, derken Batu: ‘Turan devleti üzerinde kara bulutlar dolaşmaktadır demiştir. Çolpan ise: ‘Bölge, yıkılmaktadır, yıkıldı’ diye kendi fikrini beyan etmiştir. Elbek’e gelince o: ‘Ah cennet vatan, güzel dünyanın cennet köşesi, çiçek açmış yüzünü yıkıma

¹⁰ Elbek’in İnceleme Raporu Hakkında.

dayayarak niçin üzüntü ateşinde yanarsın, niçin her tarafta görünüyorsun, kendi vücudundaki kesiklere bakarak sızlanırsın, dövülmüş gibi titrersin?', diye üzüntüsünü dile getirmiştir.

-Elbek, "Cengiz Dede'ye" adlı şiirini (İştirakiyun Gazetesi, 1919) Basmacılara moral vermek için yazmıştır. Şair, söz konusu şiirinde:

"Ülke bu günlerde yabancılara kaldı,

Çık, yık kendi eşğini,

*Rûhum vücudumdan çıkmayacaktır."*¹¹

demek suretiyle günün birinde Sovyetlere karşı Cengiz gibi büyük bir komutanın ortaya çıkacağını ümit etmiştir. Böylece kapitalist ülkeler tarafından finanse edilen silahlı "Basmacılık Hareketine" manevî destek vermiştir.

-Elbek, eserlerinde Sovyet hükûmeti ve sosyalizm düzenine karşı nefretini, değişik bitki, kuş ve hayvan karakterlerinin dilinden örtülü bir şekilde söylemiştir.

- Elbek'in şiirlerinin özelliklerini en iyi yansıtan 'Uyğan Yürek/Uyan Yürek' adlı şiirinde müellif, havanın bozulduğunu ve koktuğunu, suyun da aynı şekilde murdar olduğunu ve dolayısıyla temizlenmesi gerektiğini söyler. Bunlara karşılık kendi ülkesinde saf hava ve berrak nehirlerin bulunduğunu dile getirir. Bu ifadelerle o, Sovyet yönetimine ve Rus proleterliğine karşı ihtilâl karşıtı propaganda faaliyeti yapmaktadır. Elbek, kendi şiirlerini 'Çağatay Gürüngi' yani 'Çağatay Grubu'nun dilinin esasında yazmaktadır ki bu dil, ölü ve anlaşılmayan kelimelerden ibaret olup, kullanımda bulunan enternasyonal kelimeleri dilden söküp atmaya, bunun yerine ortak Türkçülük kelimelerini esas alan bir dil kurmayı amaçlamaktadır...

- Yazarlar ve milliyetçiler her durumda millî meseleleri ve millî dili esas almaktadırlar. Onlar, kutsal dilin enternasyonal kelimelerden temizlenmesi gerektiğini, hatta ve hatta başka bir dilde konuşup yazmamak gerektiğini söylerler. Böylece onlar milliyetçilik atılımını savunmaktadırlar. Elbek, bu konuda fikrini şöyle açıklamıştır: "Bizim Turan devletimizde terbiye görmüş Türk çocukları kendilerinin Türkoğlu Türk olduğunu zamanla unutmaya başladılar. Her Türk yazar başka bir dilde yazmaya ve o dili övmeye başlar. Böylece o dili kullanan bir halka dönüşürler. Bu sebeple Türk milleti gün geçtikçe daha da erimektedir. Dil, her millet için Allah tarafından gönderilmiş bir silahtır. Bu yüzden de her milletin gelişmesi sadece bu dilin gölgesi altında olabilir.

- Elbek de dâhil vatan haini, burjuva milliyetçilerinin dili idealleştirme amacı, enternasyonalizme karşı çıkmak, millî antagonizm tesis etmek ve son emekçi Özbekleri zehirlemektir. Elbek, enternasyonal kelimelerin en azgın düşmanı olmuş ve 'İştirakiyun' gazetesinde, 'İnkılâb' ve 'Maârif ve Okıtuvçı' dergilerinde 'terminolojik sözlük' bölümünü açmıştır. Elbek, enternasyonal kelimelere karşı mücadele etmiş, kelimelere karşılık olarak öz Türkçe anlamlarını teklif etmiştir... (Hasanov vd., 2013, s. 126-130).

İnceleme raporunda gösterilen bu hususlar, Elbek'in ölümüne ferman olan suçlara dönüştürülmüştür. Sovyet Askerî Mahkemesinin 4-15 Ekim 1938 tarihlerinde gerçekleşen toplantıları neticesinde Elbek, "katağan" politikasının II. Kategorisine göre 70 kişi, 10 ile 15 senelik hapis cezasına çarptırılır. Ad ve soyadları ile onlara verilen cezalar listede belirtilir. Elbek'in adı söz konusu listenin en sonunda 70. sırada kaydedilmiş olup ona 12 yıl hapis cezası verilmiştir (Şamsutdinov, 2012, s. 55). Aslında yukarıda belirtilen "suçlardan" dolayı Elbek ve

¹¹ Bu şiirin Özbek Türkçesiyle yazılmış olan aslı bulunamamıştır. Söz konusu şiir parçası Elbek'in dava dosyasını inceleyen Dr. Zamira İşanxocayeva'nın Rusça olarak yazdığı "Ob Ekspertnom Zaklyucheniye 'Elbek'" adlı makalesinden Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

onun gibiler Sovyet idaresi tarafından pek âlâ idamla cezalandırılabilirdi. Ancak Sovyet hükûmeti, zorlu ve tehlikeli maden ocakları ve ormancılık işlerinde çalıştırmak için bir kısım aydına hapis cezası veririr. Hüküm giyen tüm mahpuslar soğuk ölüm diyarı Sibiryaya taygalarına sürülür. Elbek'in de bulunduğu kabile dünyanın en soğuk yerlerinden biri olan Magadan'a yollanır. Magadan'a ulaştıktan birkaç ay sonra açlık, işkence ve sert kış soğuşuna dayanamayan Elbek, 11 Şubat 1939 tarihinde hayatını kaybeder. Ancak Stalin'in ölümünden sonra 1957 yılında aklanır.

Sonuç

Kıscık hayatında dil, edebiyat, folklor, kültür, tercüme ve gazetecilik alanlarında faaliyet göstermiş olan Elbek, bu alanlarda birçok eserler vermiştir. Fakat onun en önemli çalışma alanlarından biri dildir. Ona göre millî dili olmayan bir millet bağımsız sayılamaz. Bu sebeple Elbek, Fıtrat'ın liderliğinde “Çağatay Gürüncü” topluluğunda yer alarak diğer Ceditçi dilcilerle birlikte hareket etmiştir. Ceditçi aydınlar, dilin sadeleştirilmesi yani halkın anlamadığı Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları halk dilinden ihraç etmek suretiyle halkın anlayabileceği sade bir yazı dili meydana getirmek için çalışmışlar, ortak imlâ oluşturmak için gayret sarf etmişler ve alfabe üzerinde derin bilimsel çalışmalar yapmışlardır. Bu durum, o dönemde başta Türkiye olmak üzere tüm Türk yurtlarında benzerlik ve paralellik teşkil etmektedir. Çünkü Türkistanlı Ceditçi dilciler 1928 yılında Türkiye'de kabul edilen Latin alfabesinin aynısını kullanmak istemişlerdir. Böylece istikbalde bütün Türk dünyasında ortak bir alfabe meydana getirmeyi amaçlamışlardır.

Türkistan'da dilin ıslahı konusunda yapılan çalışmalar 1930'lu yıllara kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ceditçiler, bir taraftan dilde reform gerçekleştirirlerken diğer taraftan Sovyet hükûmetinin baskısıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Elbek ve onun gibi milliyetçi aydınlar Sovyetlerin Türkistan'da farklı dillere dayalı mikro-etnik-milliyetler oluşturma politikasının farkına varmışlar, bu tuzağa karşı “Dilde, Fikirde ve İşte Birlik” gayesi anlayışıyla Türkistanlıları Çağatay Türkçesi, edebiyatı ve kültürünün şemsiyesi altında birleştirmeye çalışmışlardır.

Elbek ve dilci arkadaşları, dil araştırması yapmak ve folklor malzemeleri derlemek için Rus dil politikalarının fazla nüfuz edemediği Fergana, Çırçık ve Hive gibi bölgeleri merkez üs olarak seçmişlerdir. Bu şekilde Ruslar tarafından belirlenen Farsça telaffuzlu Taşkent ağzının aksine Fergana, Çırçık ve Hive gibi illerde konuşulan sade Türkçe ağızları yazı dili için esas olarak seçmişlerdir. Böylece Sovyetlerin Türkistan'ı parçalamasına ve halklarını birbirine yabancılaştırmasına engel olmaya çalışmışlardır.

Sovyetler tarafından Türkistan’da millî dil, millî edebiyat ve millî kültürün yok sayılıp aşağılanarak ortadan kaldırılmaya çalışılıp yerine de Rusça, Rus edebiyatı ve kültürünün ikame edilmeye çalışılması Elbek’i hayal kırıklığına uğratmıştır. Elbek, Sovyet hükûmetinin emriyle Rus dilbilimcileri tarafından Türk halkları için yerel şivelerden oluşturulmaya çalışılan yapay dillere karşı yüz yıllarca Doğu Türk halklarını birleştiren ortak yazı dili Çağatay Türkçesini bir kalkan olarak kullanmıştır. Elbek, işgalcilerin siyasî dayatmalarına karşı “Türk tili” ve “anne” olarak adlandırdığı kendi millî dilini savunmuştur. Elbek, dilinin Ruslar ve onların yerli bazı işbirlikçileri tarafından hor görülmesine karşı “Türk tili”nin kendine yeterli, zengin ve bülbul sesi kadar hoş bir dil olduğunu muarızlarına haykırmıştır. Elbek, mekteplerde derslerin Rusça değil, Türkçe yapılması gerektiğini savunmuştur. Bunun için de bilimsel makaleler kaleme almış, Türkistan ve İdil boyu Türk halklarının ortak yazı dili olan Çağatay Türkçesinin, esasında Özbek Türkçesinin lügatini hazırlamıştır. Bundan başka o, Türk lehçelerinin tarihî izahlı lügatini de meydana getirmiştir.

Elbek, eserlerinde işlediği millî duyguları, hür fikirleri ve bunlar doğrultusunda gösterdiği faaliyetleri yüzünden Sovyet rejimi tarafından Sosyalizm ve ihtilâl karşıtı, burjuva, bölücü, ırkçı, Türkçü ve İslamcı gibi suçlarla itham edilmiş, tutuklanmış, işkencelere maruz kalarak hayatını kaybetmiş Türkistanlı bir aydındır.

Kaynaklar

- Ahmedov, S. (2003). *Munavvar Qori Abdurashidxanov-Tanlangan Asarlar*. Toshkent: Ma’naviyat Nashriyoti.
- Allworth, E. (1964). *Uzbek literary politics*. London, The Hague, Paris: Mouton & Co.
- Allworth, E. (1990). *The modern Uzbeks-from the fourteenth century to the present*. Stanford-California/USA: Hoover Institution Press Stanford University.
- Bacon, E. E. (1966). *Central Asians under Russian rule-a study in culture change*. Ithaca/New-York/USA: Cornell University Press.
- Boltaboyev, H. (2006). *Abdurauf Fitrat-Tanlangan Asarlar (4. cilt)*. Toshkent: Ma’naviyat Nashriyoti.
- Boltaboyev, H. (2007). *Fitrat va Jadidchilik*. Toshkent: Alisher Navoiy Nomidagi O’zbekiston Milliy Kutubxonasi Nashriyoti.
- Boqiy, N. (1992). *Qatnoma*. Toshkent: Ğofur Ğulom Nashriyoti.
- Hasanov, B. V., Arıfdjanov, E. K. ve Alimov, Sh. K. (2004). *Istoriya Uzbekistana (II)*. Tashkent: Ichki Ishlar Vazirligi Nashriyoti.
- Hasanov, B. V., vd. (2013). *Tarixning noma’lum sahifalari*. Toshkent: Ğofur Ğulom Nashriyoti.
- Jo’rayev, N. ve Karimov, Sh. (2011). *O’zbekiston tarixi-O’zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.

- Karakaş, Ş. (1996). 20. Yüzyıl Türk dünyası edebiyatı üzerine bir deneme. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2, 279-317.
- Karakaş, Ş. (2012). *Özbek edebiyatı yazıları*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Karimov, N. (1994). *Istiqlol fidoyilari-usmon nosirning so'nggi kunlari*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Komiyon. (2000-2005). *O'zbekiston milliy entsiklopediyasi*. Toshkent: Davlat Ilmiy Nashriyoti.
- Qosimov, B., vd. (2004). *Milliy Uyğunış davri Özbek adabiyoti*. Toshkent: Ma'naviyat Nashriyoti.
- Shamsutdinov, R. ve Karimov, Sh. (2010). *Vatan Tarixi: O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Sodiqov, H. ve Jo'rayev, N. (2011). *O'zbekiston tarixi-Turkiston chorizm mustamlakachiligi davrida*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Şamsutdinov, R. (2012). *O'zbekistonda Sovetlarning qatağon siyosati va uning oqibatları (I)*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Tansel, F. A. (1977). *Ziya Gökalp külliyatı (ı) şiirler ve halk masalları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Togan, Z. V. (1942-1947). *Bugünkü Türk ili Türkistan ve yakın tarihi (I)*. İstanbul: Arkadaş İbrahim Horoz ve Güven Basımevleri.
- Usmonov, İ. (1992). *Qatag'on qurbonlari*. Toshkent: O'zbekiston Nashriyoti.
- Uzoqov, H. (1999). *Elbek-tanlangan asarlar*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Uzoqov, H. (1999). *Erk yo'lida erksiz ketgan fidoiy/elbek-tanlangan asarlar (Giriş)*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Wheeler, G. (1964). *The modern history of Soviet Central Asia*. New-York-Washington: by Frederic A. Praeger, Inc. Publishers.
- Wheeler, G. (1966). *The peoples of Soviet Central Asia*. London-Great Britain: The Bodley Head.
- Yusuf, Ş. (2007). *Kafansiz ko'milganlar*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Yusuf, Ş. (2007). *Tirik ruhlar*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.

İnternet Kaynakları

- <http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/tarix/umid-bekmuhammad-katta-terror-qanday-boshlangan-edi.html>. (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018)
- <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tdded/article/view/5000132649/5000121500> (Erişim Tarihi: Ocak 2019)
- <http://istmat.info/node/1949> (Erişim Tarihi: Ocak 2019)
- <http://red-sovet.su/post/28731/masshtaby-stalinskih-repressij-tochnye-tsifry> (Erişim Tarihi: Ocak 2019)
- http://www.bbc.com/russian/russia/2014/04/140409_yezhov_fall (Erişim Tarihi: Aralık 2018)
- https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2_%D0%92%D1%8F%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (Erişim Tarihi: Kasım 2018)
- <https://www.fergananews.com/articles/9922> (Erişim Tarihi: Ekim 2018)

<http://e-tarix.uz/vatan-tarixi/668-2013-08-26-13-58-33.html> (Erişim Tarihi: Ağustos 2019)

Extended Abstract

The Jadid (reformist) intellectual Mashriq Yunus Oghli (Elbek) had a versatile personality and was active in the fields of language, literature, folklore, journalism, translation and education. Elbek nickname was given to him by the famous reformist intellectual Abdalrauf Fitrat. The name of “Elbek” means “Elbey” the lord of the people in Uzbek Turkish.

Elbek lived during the era when the Soviet powers, which continued to deceive and exploit with the promise of independence during the revolution of Bolshevik and occupation of Russia, ruled his homeland Turkestan. Elbek witnessed the material, non-material and cultural distress suffered by the people of Turkestan and the oppression and massacres exposed during both the Tsarism and the Soviet Russian era. Elbek fought for the freedom of his homeland and nation, and opposed with his works, sincerity, strong will and visionary ideas the colonialism and the invasion.

In addition to poetry, prose and plays, in his scientific articles he explicitly and implicitly talked about the topics such as the glorious history of Turkestan, some Turkish emperors who left mark in the world’s history, the invasion of the Russians into Turkestan, occurrence of the bad habits in the Turkestan community after the invasion, exile, seizures, tortures and massacres which were deemed proper for Turkestani Muslims during the era of Tsarism and the Soviet powers, Russians' disregard national Turkish culture, literature and language, imposing “Velikorus/Great Russian” ideology into the Turkestani people.

One of the most important areas of activity where Elbek was engaged was language. Elbek, together with his fellow friends, worked intensively on the improvement of language especially in 1920s. He, in addition to the Uzbek Turkish, prepared a historical dictionary with explanations of all Turkish dialects. He based on the language of the works of Nevai, Sufi Allah-yar, Maulana Lutf, Babur and Abu al-Ghazi Bahadur Khan, who are the ancestors of the Chagatai Turkish language, in his dictionaries that he prepared. Also, by means of researching about the folklore and processing folk-literature works (fairy tales, stories and folk songs), which were gathered from the people, with a plain local language, he created a book and re-represented it to his people.

Elbek worked with Abdalrauf Fitrat from Bukhara in the “Chagatai Gurungi” community. This community aimed to form a joint communication language consisting of common and pure Turkish words for Turkish communities living on earth. For this purpose, together with fellow reformist intellectuals, Elbek first thought about combining under the umbrella of the the only written literary language Chagatai Turkish all of the Turkish communities living in regions where the Chagatai Turkish is spoken. Their thoughts in subject are the same as the idea of “unity in language, thought and action” by Ismail Bey Gaspirali.

Hence, Elbek’s ideas and sensitiveness regarding national language were reflected on his works. For example, by writing his poem “Til” (Language), Elbek boldly opposed the humiliation and the elimination language policies which were made against the Turkish language, which is as beautiful as the singing of a nightingale according to him, by the Soviet government and the native obsequious. In his poem, Elbek exclaimed to those who attacked his mother tongue that Turkish is one of the most beautiful, the richest and the oldest languages among the world languages and emphasized that although those people who were hostile to the Turkish language disdain this language it would never lose its beauty. Also, in the aforementioned poem, the poet described those so-called some native Soviet follower intellectuals as betrayers to the "Turkish language" who were collaborating with Soviets for the purpose of eliminating the Turkish language.

Another important point with this mentioned poem was that the poet used the name “Turkish Language” rather than “Uzbek Turkish” which was his mother tongue. Elbek regarded the Uzbek, Kazakh, Kirghiz and Turkmen Turkish under one roof, in a word the same umbrella as Turkish language. This suggested his faith, love and hope for the common language union among Turkish communities as a joint communication language and unity of the Turkish world.

Elbek’s the most important feature was that in the poems he wrote he attempted to express and criticize social and political problems posing great dangers by using the languages of the bird and animal

characters (horse, sheep, ox, deer, wolf, bird, crow, nightingale, etc.) Furthermore, for the purpose of avoiding harsh attacks of the regime, while he criticized the invasion of the Soviet, he often took advantage of the natural elements involving metaphors (wind, water, river, black sea, desert, garden, cage, dragon, volcano, black cloud) he often took advantage of the natural elements involving metaphors (wind, water, river, black sea, desert, garden, cage, dragon, volcano, black cloud). What pushed him to this artwork was these “black clouds” wandering above his people and Turkestani nationalist intellectuals and “terrifying volcano” preparing to sucking them. In another words, it was “the Red Terror” movement which was put into action by the Soviet regime in order to eliminate the Turkestan people and its real intellectuals.

In love with the Turkishness, Elbek became the victim of the “Red Terror” movement which was started by Stalin because he opposed the colony politics by engaging in activities such as national language, national literature, national culture and national history, which are considered as pillars of an independent state. He was targeted with the crimes such as Turkist, Islamist, Turanist, Bourgeois, fascist, anti-revolutionist. In regards to these crimes, Elbek was sentenced to 12 year of jail time in 1938 by the trokya court. He was sent to a labour camp in the freezing Magadan region of Russia which was the place of the execution of the crime. Unable to endure the harsh winter conditions, tortures and hunger, Elbek lost his life on February 11, 1939. Location of his grave is unknown. Behind his back, he got absolved of the blames in 1957 after the death of Stalin.